

ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΓΟΡΤΥΝΗΣ;

Παρά τοις νεωτέροις Ἑλλησιν ἱστορικοῖς (Παπαρηγοπούλω κλπ.) ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν διαδραματισθέντων κατὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν φέρεται ὡς σφαγεὶς τῷ τότε καιρῷ καὶ Κύριλλος ὁ ἐπίσκοπος Γορτύνης, ὁ Θαυματουργός.

Ἡ εἶδησις ὁμῶς αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβής· ἠντλήθη, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω, ἐξ ἐμιέσων πηγῶν, αἵτινες ἐσφαλμένως ἐκθέτουσι τὸ πρᾶγμα. Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐπίσκοπος τῆς ἐν Κρήτῃ Γορτύνης, οὗ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῇ 9ῃ Ἰουλίου¹, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιλιανοῦ (284—305) καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν (828). Ἐν τούτοις ὁμῶς παρὰ τοῖς μετὰ τὸν Θεοφάνη ἀναγινώσκομεν «τότε (δηλαδὴ κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν) καὶ Κύριλλος ὁ Γορτύνης πρόεδρος» ἐπεὶ μὴ τούτοις εἰς ἀρνήσιν ἐχώρει Χριστοῦ, ὡς ἱερεῖον ἄμωμον ἐσφαγίαστο»².

Παρὰ δὲ Συμεῶν μαγίστρῳ καὶ λογοθέτῃ τοῦ Combefis (Ψευδοσυμεῶν) «Ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ Κύριλλος ὁ Θαυματουργός, ἐπίσκοπος Γορτύνης ταύτης τῆς νήσου, ὑπὲρ Χριστοῦ ἄμωμον ὡς ἱερεῖον ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐσφαγίαστο»³. Καὶ ὁ Κεδρηνός δὲ ὡς ἐξῆς ἐκθέτει τὸ πρᾶγμα «Τότε δὴ καὶ ὁ Κύριλλος ὁ Γορτύνης πρόεδρος στέφει τελειοῦται μαρτυρικῶ, μὴ θελήσας ἀρνήσασθαι τὸν Χριστόν»⁴.

Ἰδωμεν νῦν πῶς ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον παρὰ Γενεσίῳ, ὅστις εἶναι ἡ πρωταρχικὴ πηγή⁵. «Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ νήσῳ Κύριλλος ὁ θαυματουργός⁶, ὁ Γορτύνης ἐπισκοπήσας τῆς πόλεως, ὑπὲρ Χριστοῦ ὡς ἱερεῖον ἄμωμον ἐσφαγίαστο, οὗ τὸ τίμιον αἶμα μέχρι τῆς δεῦρο

¹ Ὑπάρχει καὶ ἀκολουθία γεραίρουσα τὴν μνήμην Κυρίλλου ἐπισκόπου Γορτύνης τοῦ θαυματουργοῦ. Βλ. Ν. ι. κ. Β. Τ. ω. μ. α. δ. α. κ. η. «Ἐκκλησία Κρήτης», ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τόμου πρώτου (1935) τοῦ περιοδικοῦ Νεοελληνικοῦ Ἀρχείου Χανιά. 1934. σελ. 88,3.

² Οἱ Μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 77, 16 ἔπ. ἔκδ. Βόννης.

³ Ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ τῆς Βόννης σελ. 624, 5 ἔπ.

⁴ Κεδρηνός. Τ. Β', σελ. 94, 18 ἔπ., ἔκδ. Βόννης.

⁵ Οἱ μετὰ τὸν Θεοφάνη παραλαμβάνουσιν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ Γενεσίου τὰ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ (820—829), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῦ ἐγένετο ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ὁ Ψευδοσυμεῶν καὶ ἐκ τοῦ Γενεσίου καὶ ἐκ τῶν Μετὰ τὸν Θεοφάνη, ὁ δὲ Κεδρηνός (δηλαδὴ ὁ Σκυλίτης) μόνον τοὺς μετὰ τὸν Θεοφάνη ἔχει ὑπ' ὄψιν.

⁶ Θαυματουργός βραχυγραφικῶς ἐν τῷ χειρογράφῳ (Θαυμάσιος· Βέκκερος).

κατά τινα χώρον καθώς τινές φασιν, ἀνεξάλειπτον συντετήρηται, καθ' ὃν οἱ εὐσεβεῖς φοιτῶντες καὶ τοῦτο σπόγγῳ ἐναπομάττοντες¹ δι' αὐτοῦ γε θεῖον μύρον ὑδρεύονται καὶ κατ' οὐδὲν ἀλλοιοῦσι τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος»².

Ὡς βλέπομεν ἐνταῦθα, ὁ Γενέσιος τοπικῶς μόνον ὁρίζει τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Κυρίλλου «Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ νήσῳ...» καὶ οὐχὶ χρονικῶς, ὅπως τὸ πράττουσιν οἱ ἔξ αὐτοῦ ἀντλήσαντες, οἱ μὲν Μετὰ τὸν Θεοφάνη καὶ ὁ Κεδρηνὸς μετατρέψαντες τὴν φράσιν ταύτην εἰς «Τότε», ὁ δὲ Ψευδοσυμεὼν προσθέσας τὴν φράσιν «ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁρίζει ἐπίσης χρόνον.

Ἄπαντες οὗτοι μὴ ἀντιληφθέντες τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Γενέσιος ἀνέφερεν ἐν τῷ ὡς ἄνω χωρίῳ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, προσέβησαν εἰς αὐθαίρετον τροποποίησιν διαστρεβλώσαντες αὐτὸ καὶ γενόμενοι πρόξενοι παρεξηγήσεως ἐπικρατούσης μέχρι τοῦ νῦν.

Εἶναι γνωστὴ ἡ πρὸς τὴν ἀφήγησιν θαυμάτων³ ὑπερβολικὴ ἀγάπη τοῦ Γενεσίου. Ὑπεῖκων οὗτος εἰς τὴν ἀτομικὴν του κλίσιν, ἀλλὰ καὶ θεραπευῶν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀναγνωστῶν του, ἀσμενίζει, εἴπερ τις καὶ ἄλλος μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, εἰς τοιαύτης φύσεως ἀφηγήσεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁμίλει περὶ Κρήτης, ἐνεθυμήθη τὸν περιώνυμον ἀνὰ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα ἅγιον Κύριλλον τὸν θαυματουργόν, τὸν ἀθλήσαντα ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας. Δι' αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του ἡ Κρήτη δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ το ἀξία λόγου εἰμὴ διὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἐκεῖ ὁ ἅγιος Κύριλλος⁴, τὸ χυθὲν αἷμα τοῦ ὁποῖου μέχρι τῶν ἡμερῶν του δὲν ἔπαυε νὰ ἀναβλύζη ἐκ τοῦ τόπου ἔνθα ἐχύθη, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ πιστοὶ ἠδύναντο νὰ συγχομίσωσι ὡς θεῖον μύρον ἀπομάττοντες τοῦτο σπόγγῳ, θαυμαστικῶς δὲ διετιήρει ἀνέπαφον καὶ τὸ χρῶμά του.

Ὅτι δὲ ὁ Γενέσιος περὶ τούτου τοῦ ἁγίου Κυρίλλου λαλεῖ, γίνεται κατάδηλον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ποιεῖται μνηεῖον καὶ τῶν ἐπί-

¹ Ἐκπομάττοντες Βέκκερος· διώρθωσα.

² Γενέσιος, 48,7 ἐπ. ἔκδοσις Βόννης.

³ Βλ. καὶ Κρομβάχερ, «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», τόμ. Α', σ. 536. 14 καὶ 25 ἔκδ. Μαρασλή.

⁴ Κατὰ τὸ Συναξάριον, λόγῳ τῆς παρρησίας του, ὁ ἅγιος Κύριλλος κατ' ἀρχὰς ἐρρίφθη εἰς τὴν πυράν, ἐν ταύτῃ ὁμως μόνον τὰ δεσμά του ἐκάησαν. Τὸ θαῦμα προῦκάλεσε τόσον βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τοὺς διώκτας του, ὥστε τὸν ἀφήκαν ἐλεύθερον. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετέπειτα μετὰ μεγαλυτέρας παρρησίας ἐκήρυττε τὸν Χριστόν, ξίφει ἐτελειώθη.

σης ἐπὶ Ρωμαίων (ἐπὶ Δεκίου) μαρτυρησάντων ἁγίων Δέκα, οὓς ὑποβιβάζει εἰς ἑπτὰ, «Ἐτι δὲ καὶ ἡ τῶν τροφίμων σεβαστῶν παίδων αὐτῆς (τῆς Κρήτης) ἑβδομάς μετὰ πολλῶν ἄλλων ταφῆ ἀφιέρωται, ἀναιρεθέντων ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ἀδιστακτοῦ καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως» παρασυρθεῖς προφανῶς ὑπὸ τῆς λέξεως «παίδων», ἅτε ἔχων ἐν νῶ τοὺς ὁσίους ἑπτὰ παῖδας Μακκαβαίους. Οἱ ἐκ τοῦ Γενεσίου ἐν τούτοις ἀντλήσαντες Μετὰ τὸν Θεοφάνη καὶ λοιποὶ ἀναβιβάζουσι τούτους εἰς τὸν ὄρθον τῶν Δέκα ἀριθμόν.

Ἄλλως τε οὔτε ἐν τοῖς Συναξαρίοις, οὔτε ἐν τοῖς Μαρτυρολογίοις, οὔτε ἐν τοῖς Μηναίοις γίνεται μνεῖα καὶ ἁγίου Κυρίλλου θαυματουργοῦ, ἀθλήσαντος ἐπὶ Σαρακηνῶν. Ἄν ὑπῆρχε καὶ τοιοῦτος ἅγιος Κύριλλος, δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε, καὶ δὴ πανηγυρικῶς, ὁ μόνος σύγχρονος χρονογράφος τῆς σαρακηνῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης Γεώργιος ὁ Μοναχός, τοῦ ὁποῦ μάλιστα ἡ συγγραφή θεωρεῖται ὡς ἡ κατ' ἑξοχὴν «μεσαιωνικὴ μοναστηρικὴ χρονογραφία» ;¹ δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε πρὸ πάντων ἡ ἐτέρα ἀξιόλογος τῶν χρόνων ἐκείνων πηγὴ ὁ ἀληθῆς Συμεὼν μάγιστρος καὶ λογοθέτης, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος εἶναι εἰμὴ ὁ περίφημος συναξαριστὴς Συμεὼν ὁ μεταφράστης ;²

Δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε τέλος καὶ ἡ ἀρίστη ἐκείνη ἄγνωστος πηγὴ, ἐξ ἧς ἠντλήσεν ἡ μεγάλη χρονογραφία τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, ἐν ἣ διεξοδικῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ;³

Ἐξετάσωμεν νῦν τὸ πρᾶγμα καὶ ἐξ ἄλλης πλευρᾶς. Ἡ Γόρτυνα εἶναι μία ἐξ ἐκείνων τῶν πόλεων τῆς Κρήτης, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐδουλώθησαν τότε, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ διετήρησαν τὴν θρησκευτικὴν τῶν ἐλευθερίαν «ἀναπολιόρκητος μείνασα ἐχόντων τῶν οἰκητόρων αὐτῆς σὺν ἐλευθερίᾳ ποιεῖν τὰ Χριστιανῶν εἰθισμένα». Σφαγαὶ ἐπομένως ἐν Γορτύνη δὲν ἐγένοντο, οὔτε οἱ κάτοικοι αὐτῆς «ἐτράπησαν τὴν

¹ Βλέπε Κ ρ ο υ μ β ἄ χ ε ρ, Ἐνθ' ἄν., Τομ. Α', σελ. 718, 21.

² Βλέπε τοῦτον ἐν τῷ κειμένῳ Λ ε ο ν τ ο ς τ ο ὦ Γ ρ α μ μ α τ ι κ ο ὦ τῆς ἐκδόσεως Βόννης.

³ Βλέπε ἐμὴν ἔκδοσιν τοῦ Φραντζῆ ἐν τῇ Teubneriana, Τόμ. Α', σελ. 104. Ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἀπέρρευσε ἡ μεγάλη χρονογραφία τοῦ Γ. Φραντζῆ, οὐδόλως κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ἐκείνην ἐξ ἧς ἠντλήθη τὸ ὡς ἄνω τεμάχιον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐνῶ περιέχονται πολῦτιμοι λεπτομέρειαι μὴ χρησιμοποιηθεῖσαι εἰσέτι. Οὐδόλως ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἐξ ἀγνώστου ἡμῖν πληρεστέρου χειρογράφου τοῦ ἀληθοῦς Συμεὼν Μαγίστρου.

εἰς τὰ ὄρη ἄγουσαν συναποκομίζοντες μάλιστα καὶ τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Τίτου»¹.

Πολλῶ δὲ μᾶλλον οὐδὲν ἔπαθε καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς, ὅστις ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἂν κρίνωμεν κατ' ἀναλογία τῶν συμβαινόντων τότε ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, ὅπου ἡ ἐπέμβασις τῶν ἐπισκόπων κατεπράυνε τὰς διαθέσεις τῶν ἐφορμῶντων Ἀράβων κατακτητῶν. Ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι λόγοι ὅλως διόλου ἐξαιρετικῆς φύσεως, ὅπως π. χ. προκειμένου περὶ τοῦ Ἀμορίου, διὰ νὰ μὴ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ ἰκεσῖαι καὶ αἱ ὑποσχέσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ Μουτασίμ, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἰς ἕν μόνον ἀνευδότως ἀπέβλεπε· πῶς νὰ καταστρέψῃ τὸ Ἀμόριον, τὴν κοιτίδα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἐκδικούμενος τὴν καταστροφὴν τῆς γενετείρας του Σωζοπέτρας.

Πάντα ταῦτα πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι ἐν τῷ σχετικῶ χωρίῳ τοῦ Γενεσίου δὲν γίνεται μνεῖα συγχρόνου τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως γεγονότος, ἀλλ' ἀπλῶς, τοῦ λόγου ὄντος περὶ Κρήτης. μνημονεύονται παρεμπιπτότως οἱ κλεῖσαντες τὴν κρητικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ρωμαϊκῶν διωγμῶν ἅγιοι μάρτυρες καὶ δὴ ὁ τῷ τότε καιρῷ ἐπίσκοπος Γορτύνης Κύριλλος. Ἡ ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ ἀπλῶς τοπικὴ ἔννοια εἶναι σαφεστάτη καὶ θὰ ἐπερίττειεν ἴσως ἡ προεκετεθεῖσα ἐπιχειρηματολογία, ἐὰν δὲν ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μία ὀριστικὴ διασάφησης.

Πρῶτοι οἱ Μετὰ τὸν Θεοφάνη διεστρέβλωσαν τὸ χωρίον, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ τοπικὴ ἔννοια ἐνέχουσα μνεῖα παρουσιάσθη ὑπ' αὐτῶν ὡς εἶδησις σύγχρονος τῶν διαδραματισθέντων ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν κατάκτησιν ταύτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ὡς τοιαύτην εἶδησιν παρέλαβον τὴν μνεῖαν ταύτην ἐκ τῶν Μετὰ τὸν Θεοφάνη καὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ ἐκ τούτων οἱ νεώτεροι Ἑλληνες Ἱστορικοὶ, χωρὶς νὰ ἀναδράμωσιν εἰς τὰς πρωταρχικὰς πηγὰς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ. Σχετικῶς πρὸς τὸ γεγονός, καθ' ὃ πόλεις τινὲς κατὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Σαρακηνῶν παρέμειναν ἀδούλωτοι, ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει ὅτι μία μόνη διετήρησε τὴν ἐλευθερίαν της, χωρὶς ὅμως νὰ ὀνομάσῃ καὶ ταύτην. Ὁ Λάμπρος, ἀντλῶν ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ τὴν εἶδησιν ταύτην, καταφεύγει πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης εἰς ὑποθέσεις ἐπιτυχεῖς μὲν, περιττὰς ὅμως καὶ ἐλεγχούσας ἀνεπιστάσιαν, καθότι αἱ πρωταρχικαὶ πηγαὶ ὀρισμένως καὶ συγκεκριμένως ἐκφράζονται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

¹ Τοιαῦτα φανταστικά εὐρήσεις πλεῖστα ὅσα ἐν ταῖς πραγματεῖαις νεωτέρων ἔρευνῶν,

Εἰς τοιοῦτον ἄραγε τρόπον τοῦ ἐργάζεσθαι νὰ ὀφείλεται καὶ ἡ εἶ-
δης, ἣν ἀπαντῶμεν παρὰ Παπαρηγοπούλου—Καρολίδη καὶ Λάμπρω,
καθ' ἣν ὁ κατακτητὴς τῆς Κρήτης Σαήλ Ἀμποῦ—Χάφς προσεκάλεσεν
ἐν αὐτῇ ἀποίκους ἐξ Ἰσπανίας, Ἀφρικῆς καὶ Συρίας ;

Αἱ ἀξιολογώτεραι τοῦλάχιστον ἔκ τε τῶν ἐλληνικῶν καὶ ἀραβικῶν
πηγῶν οὐδὲν τοιοῦτον διαλαμβάνουσιν· ἀλλὰ καὶ οἱ διαπρεπέστεροι τῶν
ξένων ἱστορικῶν, ὅσοι εἰδικῶς ἠσχολήθησαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς κατακτή-
σεως τῶν Σαρακηνῶν, ὡς οἱ Γκέλτσερ, Ντήλ, Marçais, Brooks, Vasilief
οὐδόλως ποιοῦνται μνείαν τοιοῦτου τινὸς συμβεβηκότος.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι διὰ τοιαύτης φύσεως εἰδήσεων, ἃς ἐν ἀπελι-
στικῇ ἀφθονίᾳ ἀπαντῶμεν εἰς τὰ συγγράμματα τῆς νεωτέρας παρ' ἡμῖν
ἱστοριογραφίας, ἣ ὄντως σκοτεινὴ περίοδος τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ὑπὸ
τῶν Σαρακηνῶν (828—961) συνεσκοτίσθη περισσότερον ¹.

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Ἡ χρονολογία 828 κατὰ τὸν Vasilief. Φαίνεται ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ὀρ-
θότερα.